

Великоалбанска идеја и историографија

Др Љубодраг Димић

(Ђорђе Борозан, Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса, Београд, 1995)

У време криза, попут ове у којој се задесио српски народ, буја свест о протеклој историји. О коренима процеса, који се збивају пред очима савременика, судове изричу сви – политичари, писци, новинари, интелектуалци, људи који се у преиспитивању прошлости ослањају на сећање и лично искуство, код којих постоји привид „видљивости“ узрока и последица. У општем вишезвучју понајмање се чује глас људи струке. Професионално окренути прошлости, у сталном трагању за што садржајнијим и објективнијим знањима, историчари, посебно добри историчари, одлучују се да изричу судове само онда када су проучили све релевантне историјске изворе и истраживачки обухватили целокупну историјску материју. Тако се дешава да о темама које лаицима изгледају као теме о којима се све зна, о којима је све речено, о којима постоји поплава политичких оцена, вредносних судова, паушалних ставова и стереотипа, историчари сабирају тек прва поуздана знања и пишу прве ваљане књиге.

Наша садашња знања о бројним питањима из прошлости и савремениости српског и албанског народа оскудна су и једнострана. Постојећа литература, препуна идеолошких садржаја и тврдњи, не може да издржи критику историје као тока, да на знањима прошлости назначи путоказе за будућност и да задовољи основне критеријуме струке. Решавање српско-албанског питања одувек је превазилазило унутрашње границе Југославије и Албаније, добијало интернационалне размере, задирало у међународни поредак, тицало се суседних држава и великих сила. Тако је било у целокупном протеклом столећу: 1878, 1912–1918, 1941–1945, 1948, 1968, 1981, 1988–1995. године. Реч је о сложеном проблему с унутрашњополитичког и међународног, али и економско-привредног, етничког, територијалног, језичког, културног и просветног и идеолошког аспекта. Историчари нису могли а да га не идентификују, да не уоче његов судбински значај, да не осете да је то „животно питање“ за неколико балканских народа. Ипак, као да су се клонили те привлачне,

актуелне и важне теме с изразитим емоционалним и политичким набојем, који изобличује истину и пресудно доприноси да се у свести савременика често сударају опречне слике исте прошлости. О њој су писали најчешће фрагментарно, „на парче“, посматрајући издвојене догађаје и краће хронолошке периоде, веома ретко се упуштајући у анализу дуготрајних процеса, дубоко укоревљених у историјски контекст балканских и европских политичких, економских и културних прилика. Као да су се плашили да се тој политички осетљивој и на тренутке табу-теми сувише приближе.

Садржајна и обухватна знања о пореклу, идеји и пракси „Велике Албаније“ Ђорђе Борозан је сабирао дуго и темељито. Бавећи се „источним питањем“ и етапом његовог решавања на Берлинском конгресу 1878. године, он се већ средином седамдесетих година истраживачки сусрео са темом која је, две деценије касније, уобличена у полуминозну монографију *Велика Албанија – поријекло, идеја, пракса*. О обиму истраживања можда највише показују бројке: истраживање је обављено у 11 архива у земљи (Београд, Приштина, Скопље, Цетиње, Подгорица) и иностранству (Рим, Лондон, Беч); прегледано је 45 архивских фондова и збирки; ишчитана је обимна објављена дипломатска грађа енглеске, немачке, италијанске, албанске, српске и југословенске провенијенције; консултована је богата рукописна заоставштина више националних библиотека; прегледани су бројни мемоарски списи; темељито је истражено 18 листова на српском, албанском и италијанском језику; критички је претресена обимна историографска, политиколошка и публицистичка литература (више од 230 наслова на српском, македонском, албанском, енглеском, италијанском и немачком језику). Наведено истраживање суочило је аутора с обиљем историјских извора, омогућило му да измакне незнању које подстиче емоције и политичке и идеолошке инструментализације чини могућим, помогло му да „гради“ што тачнију слику прошлости, да се умно и зналачки бави историјом. Заснована на добром познавању литературе студија Ђорђа Борозана је претежно ослоњена на сопствену ауторову авантуру зарањања у историјске изворе, разгртање чињеница, размишљање над њима. Чињенички нова, оригинална и богата, она је у сталној полемици с албанском историографијом оптерећеном наслеђем и прилагођеном потребама дневне политике (национални романтизам, политизација, идеолошка искључивост). Досегнути резултат превазилази границе националне историографије.

Студија Ђорђа Борозана прва је целовита интерпретација феномена званог „Велика Албанија“. Реч је о сложеној студији, на чијим се страницама преплићу прокламовано и стварно. Аутор прати генезу политичке идеје о „Великој Албанији“, настајање планова и програма који су идеју територијалне и етничке „Велике Албаније“ требало да оживотворе у праксу остварења идеја у конкретной историјској ситуацији. У хронолошком опсегу од готово седам деценија (1878–1945) идентификован је простор који географски омеђује идеју о „Великој Албанији“

(Косовски вилајет, Скадарски вилајет, Јањински вилајет, Битољски вилајет), посматра се немирно балканско окружење и пажња посвећује европским државама чији се политички, економски и стратешки интереси преламају преко судбина балканских народа.

О истраживачким проблемима са којима се аутор суочио и које је настојао да разреши сведочи и композиција књиге. У мноштву поглавља (46) лако се уочава неколико великих целина. Попут каквог лука, оне спајају тренутак када се, 1878. године, артикулишу прве идеје о „Великој Албанији“ са временом „интернационалног трансa“, када, на крају једног крвавог рата у којем се та идеја у пракси исказала у свој својој погубности (терор, насиље, злочин), настаје привид вечног пријатељства идеолошких истомишљеника у Југославији и Албанији. Прва целина посвећена је настајању програмских визија територијалне и етничке Албаније, последњим деценијама турског господства на Балкану, искуству из балканских ратова, Првом светском рату, настајању албанске и југословенске државе. У другој целини аутор прати две деценије дуги (1918–1938) развој југословенско-албанских односа, оптерећен ратовима на граници, упадима банди, страхом, терором и неповерењем. Трећа целина говори о годинама италијанске окупације Албаније у предвечерју Другог светског рата (1938–1941), а четврта је посвећена Протекторату „Велика Албанија“ (1941–1943). Пета целина обухвата време обележено настајањем Друге призренске лиге (септембар 1943), Бујанском конференцијом и крајем ратних операција у 1945. години.

У периоду дугом готово седам деценија аутор прати изразити антисловенски и антигрчки карактер идеје о „Великој Албанији“ и њене реализације. Приказује опседнутост албанске елите мишљу да су Албанци једини аутентични наследници турског територијалног наслеђа на Балкану и, у вези с тим, настојање да „Велика Албанија“ буде што већа. Идентификује територијално и етничко у плановима, посматра срастање те две компоненте, које формирају албански етноцентризам и експанзионизам, открива неминовност сукоба са суседима Србима и Грцима. Територијално и етничко у албанском национализму мобилише и интегрише албанску нацију, доприноси да „албанство постаје једина религија Албанаца“, али, истовремено, окива свест, свађа са суседима, сатире, доприноси војном организовању друштва, подстиче заостајање и ускраћује будућност. Посебна пажња је посвећена разобличавању идеолошке матрице и праксе албанског национализма као инструмента турске спољне политике (задржавање на Балкану), фаворита Аустро-Угарске монархије на „словенском југу“ (противтежа словенским народима), средства италијанске пенетрације на другу обалу Јадрана, реализатора циљева немачког „новог поретка“ на Југоистоку, експонента коминтернистичке политике на Балкану. Аутор даје бриљантне анализе југословенско-албанских, југословенско-италијанских, албанско-италијанских, југословенско-бугарских и албанско-бугарских политичких, дипломатских и војних односа. У више тематских кругова посматра односе на релацији Београд – Рим – Тирана, Београд – Софија – Тирана,

– Загреб – Тирана – Софија (тзв. „Балкански лук“). Упоредо с тим, прати осетљиву политичку, дипломатску и обавештајну делатност у великим европским метрополама (Цариград, Беч, Рим, Берлин, Москва, Лондон, Париз).

Истраживање показује да се Албанија појављивала као најосетљивије питање у лошим односима Италије и Југославије. Племенска, верска, социјална, персонална, економска и психолошка подвојеност Албаније те односе је додатно оптерећивала својом нестабилношћу. Посебна пажња је посвећена терористичкој делатности Косовског комитета. Аутор посматра простор: јужна Албанија са Епиром и Јањиним; северна и средња Албанија са Скадром, Тираном и Елбасаном; Македонија са Дебром, Скопљем, Гостиваром, Прилепом, Велесом, Битољем и Охридом, и Косово и Метохија са градовима Пећ, Ђаковица, Призрен, Митровица, Приштина, Ѓњилане, Прешево, Куманово, Нови Пазар и Сјеница. То је простор испуњен хаосом, етничким чишћењима, терором, миграцијама, етничким мимикријама и несигурношћу, али и сиромаштвом, глађу, примитивизмом, несрећом, мржњом која нараста и која се исказује кроз све облике суровости. Простор оптерећен прошлошћу, испуњеном супротностима живота у феудалној држави отоманског суверенитета, ратовима за наслеђе Турског царства, политиком Аустро-Угарске монархије и рецидивима које је она за собом оставила, али и свакодневицом препуном сукоба на границама и око разграничења, претензија на туђу територију и мешања у унутрашње ствари суседа. Аутор прати перманентне ратове за назначену територију, упаде банди, које покатакд имају и по 10.000 чланова и више личе на мале армије, побуне и устанке који се јављају као константа живљења, делатност регуларних армија, неуспеле демилитаризације и успешна наоружавања становништва, стални шверц оружја, токове новца којим се све може купити, становништво које развејавају и тање ратови, сеобе, миграције и болести. Ђорђе Борозан нам приповеда драматичну и вечиту причу о: комбинацијама „велике европске политике“ на Балкану; тајним споразумима; делатности агентура; стратешким правцима којима се крећу војске, око чије се контроле сударају и боре велике империје и унесрећују мали балкански народи (Истамбул – Сарајево; Сарајево – Солун; Београд – Скопље – Солун; Београд – Софија – Цариград; Скадар – Јањина; Тирана – Солун – Цариград); поткупљивим политичарима; конспиративним организацијама; острашћеним завереницима; интригама и тероризму; емигрантској делатности; качачком покрету; терору као основном методу политичког деловања и спољној политици Југославије која Косово брани у Албанији.

У средишту истраживања је период 1939–1945, од тренутка када је Италија војно закорачила у Албанију и почела да оживотворује сан о „Великој Албанији“ до тренутка коначног ослобођења 1945. године. Ђорђе Борозан прати инсталирање италијанских окупационих власти у Албанији и њено претварање у протекторат, фашизацију те мале балканске земље, војне операције на албанском ратишту априла 1941.

године, територијално ширење Албаније прикључењем источних делова Црне Горе, Косова и Метохије, западне Македоније и Епира. Посебну пажњу је посветио националном обликовању и уређењу нове државе, структури албанске политичке и економске елите (монархисти, беговат, трговци, бирократија), основним полугама фашистичког режима (фашистичка партија, Косовски комитет, Албански народни савез, Удружење „Легалитет“, Национални фронт, Друга призренска лига), слому италијанског фашизма 1943. године, формирању Друге призренске лиге, колаборационизму и војној снази албанских војних јединица, војном и моралном поразу идеје о „Великој Албанији“, и националним и територијалним заблудама албанских комуниста.

На страницама књиге *Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса* читалац се обавештава о делатности више генерација албанских првака. Од османских чиновника и албанских интелектуалаца Абдул бега Фрашерија, Пашко Васе и Хаџи Зеке, који оличавају творце идеје, преко Хасана Приштине, Бајрама Џурија, Исмаила Кемала, Исе Бољетина, Фана Нолија, Ферата Драге, Цена бега Крезиуа и Ахмета Зогуа, до Џафера Деве, Реџепа Митровице, Ђазима Блаце, Фадиља Хоџе и Енвера Хоџе. Реч је о различитим људима – интелектуалцима, политичарима, хајдуцима, револуционарима и убицама, али сви су фанатично одани идеји „Велике Албаније“. Тај изразито персонализовани приступ посебан је квалитет књиге.

Српској и југословенској историографији Ђорђе Борозан је подарио поуздану и добро написану књигу (стручно, занатски беспрекорно, смирено, непристрасно), с новом фактографијом и добрим историјским анализама, богату рационалним знањима која употпуњују историографску слику епохе, корисну како стручној и читалачкој публици, тако и онима који доносе политичке одлуке у земљи и иностранству. Наиме, тачна слика прошлости неминовно ће доприносити умнијем бављењу савременошћу и будућношћу.